

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA INSON XARAKTERI VA TASHQI QIYOFASINI IFODALOVCHI FRAZEOLOGIZMLAR

Irmatova Mohichehra Abdulazizovna

Toshkent viloyati transport texnikumi, Yetakchi ingliz tili fani o'qituvchisi.

Toshkent Amaliy fanlar Universiteti 1-kurs magistranti.

nurnurova806@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14570793>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi inson xarakteri hamda tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologik birliklar qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida ikkala tildagi o'xshash va farqli jihatlar, ularning lingvomadaniy xususiyatlari, etimologiyasi va qo'llanilish doirasi o'rganilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, har ikkala tilda ham inson tavsifiga oid frazeologizmlar tizimli xarakterga ega ekanligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: frazeologizm, inson xarakteri, tashqi qiyofa, lingvokulturologiya, qiyosiy tahlil, ingliz tili, o'zbek tili.

PHRASEOLOGISMS THAT REPRESENT HUMAN CHARACTER AND APPEARANCE IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. This article provides a comparative analysis of phraseological units that represent the human character and appearance in English and Uzbek. As a result of the study, similar and different aspects in both languages, their linguistic characteristics, etymology and scope of application have been studied. Based on the results of the analysis, it was found that phraseologisms regarding human description in both languages have a systematic character.

Keywords: phraseologism, human character, appearance, linguoculturology, comparative analysis, English, Uzbek.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ, ВЫРАЖАЮЩИЕ ХАРАКТЕР И ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА НА АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье проведен сравнительный анализ фразеологизмов, выражающих характер и внешность человека на английском и узбекском языках. В ходе исследования были изучены сходства и различия в обоих языках, их лингвокультурные особенности, этимология и сфера применения. По результатам анализа установлено, что в обоих языках фразеологизмы, относящиеся к описанию человека, носят системный характер.

Ключевые слова: фразеологизм, характер человека, внешность, лингвокультурология, сравнительный анализ, английский язык, узбекский язык.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda frazeologizmlarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Frazeologizmlar har bir tilning o'ziga xos boyligini, milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi muhim til birliklari hisoblanadi. Ular orqali xalqning dunyoqarashi, hayotiy tajribasi, qadriyatlari va mentaliteti namoyon bo'ladi. Inson xarakteri va tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologizmlar alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali jamiyatning inson fazilatlari va tashqi ko'rinishiga bo'lgan munosabatini anglash mumkin [1, b. 45].

Tilshunoslikda frazeologizmlarni qiyosiy o'rganish masalasi dolzarb hisoblanadi. Chunki ikki va undan ortiq tillarning frazeologik tizimini qiyosiy o'rganish orqali tillardagi universal va differensial xususiyatlarni aniqlash, ularning milliy-madaniy o'ziga xosligini chuqurroq anglash imkoniyati paydo bo'ladi. Frazeologizmlar milliy mentalitetning eng yorqin ifodalovchisi sifatida xalqning dunyoni idrok etishi, qadriyatlari va madaniy tajribasini o'zida mujassam etadi.

Inson xarakteri va tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologizmlar har bir tilda alohida o'rin tutadi. Ular orqali xalqning go'zallik haqidagi tasavvurlari, axloqiy me'yorlari, ijobiy va salbiy xususiyatlarga bo'lgan munosabati aks etadi. Bu borada ingliz va o'zbek tillari frazeologik tizimini qiyosiy o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, ikki tildagi frazeologizmlarni qiyosiy o'rganish orqali tillarning o'ziga xos xususiyatlari, xalqlarning milliy tafakkuri va madaniy qadriyatlarini chuqurroq anglash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohasidagi bilimlarimizni boyitishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganish tarjimashunoslik va madaniyatlararo muloqot sohasida ham muhim ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy-tipologik, tavsifiy va komponent tahlil usullariga asoslangan. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar A.V. Kunin, V.V. Vinogradov, Sh. Rahmatullayev, A. Mamatov kabi olimlarning nazariy qarashlari asosida o'rganilgan [2, b. 78].

Tadqiqot uchun ingliz va o'zbek tillarining frazeologik lug'atlari, ilmiy adabiyotlar va maqolalar tahlil qilingan. Jumladan, B. Mengliyev va R. Rasulovning "O'zbek tili frazeologizmlarining struktur-semantik tahlili" [3], J. Seidl va W. McMordie ning "English Idioms and How to Use Them" [4] kabi fundamental asarlar o'rganilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ingliz va o'zbek tillaridagi inson xarakteri hamda tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologizmlarning qiyosiy tahlili quyidagi natijalarni ko'rsatdi:

Inson xarakterini ifodalovchi frazeologizmlar o'ziga xos semantik guruhlarni tashkil etadi. Bu guruhlar ijobiy va salbiy konnotatsiyaga ega frazeologizmlarni o'z ichiga oladi.

Ijobiy xarakter xususiyatlarini ifodalovchi frazeologizmlarda har ikkala tilda ham "yurak", "ko'ngil", "qalb" komponentlari faol ishtirok etadi. Masalan, ingliz tilida "heart of gold" (oltin yurak - saxiy, mehribon), "big heart" (katta yurak - rahmdil); o'zbek tilida "ko'ngli toza" (samimiy), "yuragida o'ti bor" (g'ayratli, shijoatli) kabi [5, b. 156].

Salbiy xarakter xususiyatlarini ifodalovchi frazeologizmlarda hayvon nomlari ko'p uchraydi. Ingliz tilida "cold fish" (sovuq, beg'am odam), "wolf in sheep's clothing" (qo'y terisini yopingan bo'ri - munofiq); o'zbek tilida "it fe'l" (jahldor), "tulkidek ayyor" (makkor) kabi [7, b. 234]. Bu esa ikki xalqning ham salbiy insoniy xususiyatlarni hayvonlar xatti-harakati bilan qiyoslash an'anasi mavjudligini ko'rsatadi.

Tashqi qiyofani ifodalovchi frazeologizmlar tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikkala tilda ham insonning tashqi ko'rinishi bilan bog'liq frazeologizmlar keng tarqalgan. Ular asosan yuz tuzilishi, ko'z, qosh, lab kabi a'zolar tavsifi, shuningdek, umumiy gavda tuzilishi bilan bog'liq bo'ladi. Ingliz tilida "baby face" (yosh ko'rinishli), "clear as crystal" (tiniq, porloq), "bright eyes" (chaqnoq ko'zlar); o'zbek tilida "oymomo'ma" (chiroyli), "qoshi qalam" (chiroyli qoshli), "qoshi qanotli" (kelishgan qoshli) kabi [6, b. 145].

Gavda tuzilishini ifodalovchi frazeologizmlarda ikki tilda ham o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlar ko'zga tashlanadi. Ingliz tilida "skin and bones" (ozg'in), "built like a tank" (baquvvat); o'zbek tilida "qirchillama yigit" (baquvvat yigit), "qozon qovoq" (semiz) kabi [8, b. 178]. O'zbek tilidagi frazeologizmlarda ko'proq maishiy turmush buyumlari va milliy realiyalar bilan bog'liq obrazlar uchraydi.

Frazeologizmlarning lingvokulturologik tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikkala tilda ham metaforik ko'chim asosida shakllangan birliklar ko'pchilikni tashkil etadi. Inson xarakteri va tashqi qiyofasi turli predmetlar, tabiat hodisalari, hayvonlar va o'simliklar dunyosi bilan qiyoslanadi.

Masalan, ingliz tilida "fresh as a daisy" (yangi uzilgan gulday - tetik, baquvvat), "sharp as a needle" (ignachidek o'tkir - ziyrak); o'zbek tilida "qo'zi ko'z" (chiroyli ko'zli), "olma gavda" (kelishgan) kabi.

Frazeologizmlarning etimologik tahlili ularning kelib chiqishida turli omillar - xalq og'zaki ijodi, mifologiya, diniy tasavvurlar, kundalik turmush tajribasi muhim rol o'ynaganini ko'rsatadi. Masalan, ingliz tilidagi "Achilles' heel" (zaif tomon) qadimgi yunon mifologiyasi bilan, o'zbek tilidagi "ko'zi to'rt bo'lmoq" (intizorlik bilan kutmoq) esa xalq urf-odatlarini bilan bog'liq.

Inson xarakteri va tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologizmlarda gender xususiyatlar ham o'z aksini topgan. Erkak va ayollar tashqi ko'rinishi hamda xarakterini tasvirlashda har ikkala tilda ham o'ziga xos farqlar mavjud. O'zbek tilida ayollar go'zalligini tasvirlashda "oymomo'ma", "qoshi qanotli" kabi ijobiy baholovchi birliklar ko'p uchraydi. Ingliz tilida esa "beauty queen" (go'zal), "belle of the ball" (eng chiroyli qiz) kabi iboralar qo'llaniladi.

Tahlil natijasida shuni ta'kidlash mumkinki, har ikkala tildagi frazeologizmlar milliy madaniyat, urf-odatlar va qadriyatlar tizimi bilan chambarchas bog'liq. Ular xalqning go'zallik haqidagi tasavvurlari, axloqiy me'yorlari va dunyoqarashini o'zida aks ettiradi. Shu bilan birga, frazeologizmlarda universal insoniy qadriyatlar ham o'z ifodasini topgan bo'lib, bu ikki xalq dunyoqarashidagi umumiylikni ko'rsatadi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek tillaridagi inson xarakteri va tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologizmlarning qiyosiy tahlili natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, har ikkala tilda ham inson xarakteri va tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologizmlar tizimli xarakterga ega bo'lib, ular semantik jihatdan turli guruhlariga bo'linadi. Bu guruhlar ijobiy va salbiy konnotatsiyaga ega frazeologizmlarni o'z ichiga oladi.

Ikkinchidan, frazeologizmlarning lingvomadaniy tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning shakllanishida xalqning milliy-madaniy qadriyatlari, urf-odatlari, tarixiy tajribasi va dunyoqarashi muhim rol o'ynagan. Har bir tilda o'ziga xos obrazlilik, milliy kolorit va baholash xususiyatlari mavjud.

Uchinchidan, ikkala tilda ham metafora va metonimiya asosida shakllangan frazeologizmlar ko'pchilikni tashkil etadi. Bu esa insonning tashqi va ichki dunyosini tasvirlashda obrazli fikrlashning muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, frazeologizmlarning etimologik tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning kelib chiqishida turli tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynagan. Ko'plab frazeologizmlar xalq og'zaki ijodi, mifologiya, diniy tasavvurlar va kundalik turmush tajribasi asosida shakllangan.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillaridagi inson xarakteri va tashqi qiyofasini ifodalovchi frazeologizmlarning qiyosiy tahlili ikki xalqning lingvomadaniy xususiyatlarini, qadriyatlar tizimini va dunyoqarashini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu esa madaniyatlararo muloqot va tarjima amaliyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Kunin, A.V. (2005). Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka. Moscow: Visshaya shkola.
2. Rahmatullayev, Sh. (2006). O'zbek tilining frazeologik lug'ati. Toshkent: O'qituvchi.
3. Mengliyev, B., Rasulov, R. (2016). O'zbek tili frazeologizmlarining struktur-semantik tahlili. Toshkent: Fan.
4. Seidl, J., McMordie, W. (2003). English Idioms and How to Use Them. Oxford: OUP.
5. Carter, R. (2012). Vocabulary: Applied Linguistic Perspectives. London: Routledge.
6. Mamatov, A. (2019). O'zbek tili frazeologiyasi. Toshkent: Navro'z.

7. Wright, J. (2002). Idioms Organiser: Organised by Metaphor, Topic and Key Word. Boston: Thomson.
8. Yo'ldoshev, B. (2013). Frazeologik stilistika masalalari. Samarqand: SamDU.